

بسم الله الرحمن الرحيم

آثار تقوای سیاسی در تمدن نوین اسلامی^۱

چکیده:

اگر به تحلیل قرآن از تقوا و فواید و آثار آن توجه شود، معلوم می شود که تقوا تا چه اندازه در سیاست گذاری می تواند تأثیرگذار و مفید باشد؛ زیرا بسیاری از مشکلات جوامع بشری به سبب آن است که مسئولان و رهبران اجتماعی و سیاسی که نقش اصلی در تصمیم گیری و سیاست گذاری ایفا می کنند از تقوا برخوردار نمی باشند، تقوا به عنوان عامل مدیریت، قانون مداری، مهار و کنترل درونی، وجدان بیدار انسانی، تشویق کننده به نیکوکاری و منش و خوی سالم و اخلاقی و ترغیب کننده به سوی هنجارها و بسیاری از امور و مسائل دیگر، مهم ترین عامل در حوزه خط مشی گذاری سیاسی است که می بایست مورد توجه قرار گیرد. پژوهش حاضر با روش توصیفی تحلیلی، با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و باهدف معرفی آثار تقوای سیاسی انجام گرفته و در پایان ایجاد عدالت اجتماعی، مبارزه با فساد، دوری از اشرافی گری، حفظ وحدت، اعتماد مردم به مسئولان و حفظ و استواری نظام رسیده است.

کلید واژه: تقوا، تقوای سیاسی، تمدن نوین اسلامی، عدالت

^۱ سیده زهرا رضایی المشیری، سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمه الزهرا (س) قایمشهر

علمای اخلاق تقوا را به معنای نگهداری و تحفظ از گناه و معصیت و دارای دو بعد دوری از محرّمات و انجام واجبات برشمردند. یک نیروی باز دارنده درونی در وجود انسان که وی را در برابر طغیان شهوات و ارتکاب کارهای خلاف حفظ می‌نماید. به دلیل گستردگی دین تقوا را می‌توان به تمام امور مرتبط با آن نسبت داد. چرا که تقوا منحصر به امور فردی و انجام واجبات و دوری از محرّمات شرع نیست، بلکه میتوان در حوزه سیاست، و دیگر زمینه‌هایی که میان دولت‌ها و ملت‌ها در جریان است، از تقوا سخن گفت و از تقوای فرهنگی، تقوای اقتصادی و تقوای سیاسی نیز یاد کرد. تقوای سیاسی عبارت از اینکه سیاستمدار همه افراد جامعه را اعضای پیکر مادی و اجزا و استعدادها و نیروهای درونی برای شخصیت خود که پویا در جاذبه کمال است تلقی نماید و چنانچه شخص سیاستمدار در مدیریت اعضای پیکر مادی و استعداد و نیروهای خود دارای عدالت، لطف و رحمت محض است، باید درباره اعضای جامعه که مدیریت آن را برعهده گرفته است با صفات مزبور رفتار کند.^۱

در مقاله حاضر، بعد سیاسی تقوا مورد بررسی قرار می‌گیرد. تقوای سیاسی یعنی داشتن ورع در مسائل اجتماعی و سیاسی به عبارت دیگر یعنی سیاستی که برخاسته از خوف خداوند است؛ کسی که خوف از خدا ندارد و تنها به فکر جاه و مقام است تقوای سیاسی ندارد. تقوای سیاسی پیامدهایی دارد که در تمدن نوین اسلامی نیز موثر است.

نرگس خزائی و همکاران، در مقاله‌ی «تقوای سیاسی^۲ و پیامدهای آن در اندیشه امام علی (ع)» بدین نتیجه می‌رسد که تقوا، زمینه ساز بصیرت مدیران و پرهیز از زیاده خواهی و قدرت طلبی آنها ست و موجب رفع اختلاف طبقاتی در جامعه، ارتباط صمیمانه مردم با مدیران و عدالت اجتماعی، سیاسی و اقتصادی می‌شود.

^۱فاضلی، حکمت سیاسی یا سیاست حکمت، ص ۱۱۱

محمد‌های عبدخدایی، در مقاله «تقوای سیاسی در نهج‌البلاغه» به این نتیجه می‌رسد که تقوا، به صورت یک روح و روان در کالبد سیاست اسلامی جریان دارد، به شکل یک ستاره می‌درخشد و به عنوان یک نگهبان و مراقب از تندروی‌ها، ظلم‌ها و زورها و تجاوزها باز می‌دارد.

محسن ردادی در مقاله‌ی «تقوای سیاسی و اعتماد سیاسی: مقایسه ظرفیت اعتمادسازی لیبرال دموکراسی و مردم‌سالاری دینی» بدین نتیجه می‌رسد که در نظام مردم سالاری دینی علاوه بر استفاده از نهادسازی و مشارکت سیاسی برای تولید اعتماد سیاسی، از ابزار مهم دیگری با عنوان «تقوای سیاسی» بهره گرفته می‌شود که منبع تولید اعتماد سیاسی خواهد بود.

پژوهش حاضر در صدد پاسخ به این سوال است که تقوای سیاسی چه تاثیری بر تمدن نوین اسلامی دارد؟ و برای پاسخ به پرسش یاد شده مواردی از قبیل استواری نظام، اعتماد مردم و مسئولان نظام، ایجاد وحدت در جامعه و ایجاد عدالت اجتماعی، مبارزه با فساد و دوری از اشرافی گری را مورد بررسی قرار می‌دهد

۲- مفهوم شناسی:

۲-۱- تقوا:

تقوا اسم مصدر از ریشه «و ق ی»، در لغت به معنای پرهیز، حفاظت و مراقبت شدید و فوق العاده است.^۱ تقوا صفتی است که انسان را از گناه و نافرمانی خداوند متعال، باز می‌دارد و بر طاعت و بندگی او برمی‌انگیزد. به شخص متّصف به این صفت، متقی گفته می‌شود. در ادبیات معارف اسلامی به معنای حفظ خویشتن از مطلق محظورات است؛ اعم از محرمات و مکروهات.^۲

برخی ترک بعضی از مباحات را نیز در تحقق این معنا لازم دانسته‌اند^۳، چنان که پیامبر اکرم صلوات الله علیه، وجه نام‌گذاری پرهیزگار به متّقی را، انجام ندادن برخی از مباحات به انگیزه پرهیز از

^۱ ابن منظور، لسان العرب، ص ۴۰۲
^۲ دائرة المعارف قرآن کریم ج ۸، ص ۴۴۶
^۳ مفردات، ص ۵۳۱

حرام‌ها دانسته است.^۱ بر این اساس، عارفان افزون بر دوری از محرمات، اجتناب از لذت‌های حلال دنیوی را در مراتبی از تقوا لازم شمرده اند.^۲

مقام معظم رهبری در تعریف تقوا می‌فرمایند: تقوا یعنی آن شدت مراقبتی که انسان در اعمال شخصی خود از راه حق هیچ تخطی نکند؛ این معنی تقواست. یعنی کاملاً مراقب خود باشد.^۳ تقوا مایه‌ی این است که یک فرد یا یک جامعه، در هر میدانی که وارد می‌شود، موفق شود. عاقبت این سیر عظیم تاریخی و جهانی، متعلق به متقین است. آخرت هم متعلق به متقین است. عاقبت همین دنیا هم متعلق به متقین است. امام اگر باتقوا نبود، در طول این مبارزه نمی‌توانست آن منش و شخصیتی را از خود بروز دهد که برای چنین حرکت عظیمی محور شود و کار به این جا منتهی گردد. تقوای او، او را به این جا رساند. تقوای او، او را حفظ کرد.^۴

۲-۲- تقوا سیاسی:

اسلام به عنوان یک دین ابتدا و پیش از هر چیزی عهده‌دار وظایف دینی است و از این مدخل به سیاست وارد می‌شود و بر خلاف تصور عده‌ای حرکت دینی پیامبر اکرم(ص) یک حرکت سیاسی صرف برای به دست آوردن حکومت دنیوی نبوده است. در مقابل آن عده که اسلام را به طور کلی بیگانه با امور سیاسی می‌دانند نیز در فهم و تحلیل عملکرد سیاسی پیامبر اکرم(ص) عاجز و ناتوان هستند. راه حق و صواب این است که بپذیریم اسلام به عنوان یک دین که رسالت اجتماعی عظیمی دارد، در سیاست و امور سیاسی به طور فعال حضور دارد. تشکیل حکومت نبوی(ص) در مدینه مصداق بارز عملکرد سیاسی پیامبر اکرم(ص) است که راه را بر هر گونه کج‌اندیشی می‌بندد.^۵

^۱ مجمع البیان، ص ۸۳

^۲ التّقوی فی القرآن، ص ۲۸

^۳ مقام معظم رهبری، ۳۰ / ۶ / ۸۱

^۴ ۱۳۷۶ / ۶ / ۲۶ مقام معظم رهبری،

^۵ جعفریان، سیره رسول خدا

بنابر آن چه در تعریف تقوا گفته شد، می‌توانیم همان تعریف را بر حوزه سیاست منطبق سازیم و بگوییم: تقوای سیاسی یعنی "اطاعت از اوامر الهی در حوزه زندگی اجتماعی و سیاسی و پرهیز از نواهی الهی در این زمینه"^۱.

مقام معظم رهبری تقوای سیاسی را این گونه معنا می‌کنند: «تقوای سیاسی یعنی هر کس که در کار سیاست است، سعی کند با مسائل سیاسی صادقانه و دردمندانه و از روی دلسوزی برخورد کند. سیاست به معنای پشت هم اندازی و فریب و دروغ گفتن به افکار عمومی مردم، مطلوب اسلام نیست»^۲.

۲-۳- تمدن نوین اسلامی:

تمدن در لغت، عکس بداوت (بادیه نشینی) است. معادل آن در عربی حضاره است. ابن منظور در لسان العرب آورده است که حضارت اقامت در حضر است^۳. فرهنگ دهخدا تمدن را به معنای تعلّق به اخلاق شهر و انتقال از خشونت و جهل به حالت ظرافت انس و معرفت معنا کرده است^۴. در اصطلاح علوم اجتماعی تمدن همانند بسیاری دیگر از مفاهیم رایج در علوم انسانی معنای مورد قبول همگان پیدا نکرده است. ویل دورانت می‌نویسد: تمدن به شکل کلی آن عبارت است از نظمی اجتماعی که در نتیجه وجود آن، خلاقیت فرهنگی امکان پذیر می‌شود و جریان پیدا می‌کند^۵.

پیش از ظهور اسلام، هیچ تمدنی میان مردم سرزمین حجاز وجود نداشت و اسلام با آموزه های ناب آسمانی استوار و همسو با خواسته ی فطری بشر به ارمغان آورد و برای تعالی و پیشرفت فرد و جامعه در حوزه های معرفتی و عقیدتی، اخلاقی و فرهنگی، اقتصادی و صنعتی و سیاسی نظامی، احکام و تعالیمی را بیان فرمود که زمینه پیدایش جامعه های نو، موسوم به جامعه اسلامی فراهم شد. این

^۱ بشیری، تأملی در مفهوم تقوای سیاسی

۱۳۸۱/۵/۲۵

^۲ ابن منظور، لسان العرب

^۴ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ۱۳۷۷

^۵ دورانت، تاریخ تمدن

حفظ جمهوری اسلامی می‌دید^۱؛ چنان‌که تأکید داشت «الان جمهوری اسلامی یعنی اسلام» و این امانتی بزرگ است که باید آن را حفظ کرد.^۲

اگر در جامعه ای، تقوای سیاسی در میان مسئولان رعایت شود، مردم جامعه نیز در مسایل دیگر، تقوای اجتماعی را درپیش می‌گیرند و جامعه به سوی امنیت و آرامش سوق داده می‌شود. «آری، (امروز هم) اگر استقامت و تقوا پیشه کنید، و دشمن به همین زودی به سراغ شما بیاید، پروزدگارتان شما را به پنج هزار نفر از فرشتگان نشاندار، مدد خواهد داد^۳ ولی این (یاری فرشتگان) را خداوند فقط برای بشارت، و اطمینان خاطر شما قرار داده؛ وگرنه، پیروزی تنها از جانب خداوند توانای حکیم است.^۴» و «به یقین، پرهیزکاران در باغهای (سرسبز) بهشتی و در کنار چشمه‌ها هستند^۵ (فرشتگان به آنها می‌گویند) داخل این باغها شوید با (نهایت) سلامت و امنیت.^۶» هر چند که در این آیات از آرامش و امنیت و آسایش اخروی و ابدی سخن به میان آمده است ولی نمی‌توان این نکته لطیف را از یاد برد که خداوند آرامش و آسایش ابدی را نتیجه طبیعی تقوا برشمرده است؛ بنابراین به طور طبیعی اگر کسی در دنیا در پی امنیت و آرامش و یا آسایش است می‌بایست تقوا را مراعات کند. این مطلب در آیات دیگر به خوبی بیان شده است؛ «و اگر اهل شهرها و آبادی‌ها، ایمان می‌آوردند و تقوا پیشه می‌کردند، به یقین برکات آسمان و زمین را بر آنها می‌گشودیم؛ ولی (آنها حق را) تکذیب کردند؛ ما هم آنان را به کیفر اعمالشان مجازات کردیم.^۷»

بهره‌مندی جوامع بشری از توسعه و برکات فراوان و گوناگون آسمانی و زمینی و نیز مادی و معنوی را در گرو تقوای جوامع برمی‌شمارد و آن را براینند طبیعی تقوا معرفی می‌کند. بر این اساس می‌توان گفت که اصولاً دست‌یابی به تمدن و آسایش و آرامش در دنیا نیز تنها از مسیر تقوا، شدنی است، در غیر این صورت نمی‌توان سخنی از آسایش و آرامش به میان آورد، هر چند که به نظر می‌رسد کسانی که دور از این عنصر توانسته‌اند به آن دست یافته باشند ولی اگر دقت شود معلوم می‌

^۱ همان ۴۸۶/۱۹]

^۲ همان، ۱۷۳/۱۹

^۳ آل عمران: ۱۲۵

^۴ آل عمران: ۱۲۶

^۵ حجرات، ۴۵

^۶ حجرات، ۴۶

^۷ اعراف، ۹۶

شود که یا توهمی بیش نبوده و یا آن که آنان به نوعی تقوای اجتماعی و سیاسی را مراعات می کنند که به این آرامش و آسایش نسبی دست یافته اند، زیرا خداوند هرگز اجر و پاداش کسی را تباه و ضایع نمی سازد و اگر جامعه ای تقوای سیاسی و اجتماعی را رعایت کند حتی اگر کافر باشد از برکات همین تقوا و آثار آن در دنیا برخوردار می شود.

در مقابل، در هر جامعه ای که تقوای سیاسی و اجتماعی مانند پرهیز از ظلم و تجاوزگری به حقوق دیگران، دامن زدن به اغتشاشات و قانون گریزی و تقویت نابه هنجاری ها و ترک امر به معروف و نهی از منکر مراعات نشود، آن جامعه نمی تواند رنگ آسایش و آرامش را به خود ببیند و هرج و مرج، همه ارکان آن را دربرمی گیرد و جامعه از درون دچار فروپاشی می شود. بنابراین حفظ و استواری نظام اسلامی را از آثار تقوای سیاسی در تمدن نوین اسلامی یاد کرد.

۴- نتیجه گیری:

اسلام همواره به دنبال تشکیل حکومت اسلامی بوده تا زمینه ساز اجرای احکام الهی به طور کامل باشد. از این رو آغاز شکل گیری تمدن اسلامی را با ظهور اسلام باید هم زمان دانست. تمدن اسلامی به صورت پویا وجود داشته و امروز هم این تمدن قابل تحقق است و اساسا آرمان مهدویت شیعی این امر را نمایندگی می کند. اما این مهم به سادگی به دست نمی آید و ما نمی توانیم منتظر بمانیم که دنیای غرب و تمدن مادی خود به خود رو به افول برود، چرا که احیای تمدن اسلامی فقط با افول تمدن غربی ممکن نیست و این احیا در زمینه مدنی و اجتماعی محتاج به انقلاب است. با نگاهی کوتاه به وضعیت جوامع بشری می توان دریافت که علت بسیاری از مشکلات در حوزه تصمیم گیری سیاسی و اجتماعی، فقدان تقواست. تقوای سیاسی نیاز اساسی جوامع بشری است و می توان آن را آب زندگی جوامع دانست، زیرا با فقدان تقوای سیاسی است که مسئولان در مسیر سوءاستفاده از قدرت و مکننتی قرار می گیرند که از سوی مردم به عنوان امانت در اختیار ایشان نهاده شده است. با توجه به منویات مقام معظم رهبری که از سلوک سیاسی امیرالمؤمنین علیه السلام ریشه گرفته است؛ سیاست اگر از اخلاق سرچشمه بگیرد و از معنویت سیراب بشود، برای مردمی که مواجه با آن سیاستند، وسیله ی کمال است

اما اگر سیاست از اخلاق جدا شد، از معنویت جدا شود، آن وقت سیاست‌ورزی یک وسیله‌ای برای کسب قدرت و ثروت می‌شود. طوری که برای خود سیاست‌ورز هم آفت است و نیز برای مردمی که در عرصه‌ی زندگی آنها این سیاست ورزیده می‌شود هم آفت است.

مقاله‌ی حاضر آثار تقوای سیاسی در تمدن نوین اسلامی را بررسی کرده و در پایان به ایجاد اعتماد مردم به مسئولان، حفظ وحدت، حفظ و استواری نظام اسلامی، ایجاد عدالت اجتماعی، مبارزه با فساد و دوری از اشرافی‌گری پرداخته است.

۵- فهرست منابع:

۱- قرآن کریم

۲- نهج البلاغه

۳- بیانات مقام معظم رهبری

۴- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت؛ دارصادر، ۲۰۰۰م

۵- امام خمینی(ع، روح الله)، صحیفه امام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۱، ۱۳۸۵

۶- باغستانی کوزه گر، محمد، کاربرد واژگان عدالت و تمدن و نسبت میان آن دو در قرآن، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های قرآنی، سال بیست و یکم، شماره چهار، زمستان ۱۳۹۵

۷- بشیری، ع، تأملی در مفهوم تقوای سیاسی، اسفند ۱۳۹۶ش

۸- بی‌نا، فساد؛ عامل انحطاط تمدن‌ها، مجله پاسدار اسلام، اول مرداد ماه ۱۳۹۱ شماره ۳۶۸

۹- بیات، عبدالرسول، فرهنگ واژه‌ها، انتشارات اندیشه و فرهنگ دینی، چاپ سوم، سال ۱۳۸۶ ش

۱۰- جعفریان، رسول، سیره رسول خدا، انتشارات دلیل ما، چاپ هشتم، ۱۳۸۹

۱۱- جمشیدی، محمد حسین، "تبیین الزامات سیاسی- عقلانی وحدت ملی در اندیشه امام خمینی (ره)"، پژوهش سیاست نظری، ۱۳۹۳

۱۲- حسن، محمد کامل، و تمیم، حسن. ۱۹۸۸. التقوی فی القرآن الکریم. ۱ ج. بیروت - لبنان: المکتب العالمی للطباعة و النشر.

۱۳- دائرة المعارف قرآن کریم، موسسه بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۹۴ ش

۱۴- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غیب القرآن، بیروت دارالمعرفه، ۱۴۲۲ م.

۱۵- ربانی، عارف، هادی؛ رزاقی، صادق؛ دهقانپور، علیرضا. رفاه اشرافیگری در اسلام، فصلنامه اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۱۳۹۹ ش

۱۶- ربیعی، علی، ۱۳۸۳، زنده باد فساد، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۱۷- ردادی، محسن، "تقوای سیاسی و اعتماد سیاسی: مقایسه ظرفیت اعتمادسازی مردم سالاری دینی و لیبرال دموکراسی"، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیستم، شماره ۷۶، پاییز ۱۳۹۶

۱۸- رستمی نیا، محمد اسمعیل، "الگوی محاسبه وحدت لازم برای وصول به تمدن نوین اسلامی"، نشریه علمی تمدن اسلامی و دین پژوهی، سال دوم، شماره ششم، زمستان ۱۳۹۹

۱۹- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۸۴ ش

۲۰- عترت دوست، محمد؛ احمدی، مهدیه، راه کار های مقابله با اشرافی گری بر مبنای تحلیل محتوای نامه امام علی علیه السلام به عثمان بن حنیف، فصلنامه اسلام و مطالعات اجتماعی، پاییز ۱۴۰۰ - شماره ۳۴

۲۱- فیروز آبادی، محمد بن یعقوب، معجم القاموس المحیط، بیروت دارالمعرفه، ۲۰۰۷ م

۲۲- فیض الاسلام اصفهانی، سید علینقی، ۱۳۷۹ ش، نهج البالغه پارسی، تهران: مؤسسه چاپ و نشر تألیفات فیض الاسلام.

۲۳- قادر فاضلی، حکمت سیاسی یا سیاست حکمیت، تهران، علامه طباطبایی، چاپ اول، فروردین ۱۳۷۴

۲۴- القاضی عیاض، أبو الفضل عیاض بن موسی. (بی تا)، الشفا بتعریف حقوق المصطفی. تحقیق: علی محمد البجاوی، بیروت: دار الکتب العربی .

۲۵- قربانی، زین العابدین، عوامل اعتماد و همکاری میان مردم و حکومت، مجله فصلنامه نهج البلاغه، شماره ۴ و ۵

۲۶- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ ق، الکافی ط- اسلامیة. محقق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دار الکتب اسلامی

۲۷- کوئن، بروس، مترجم؛ ثلاثی، محسن، درآمدی به جامعه شناسی، نشر توتیا، بی تا

۲۸- مصباحی مقدم، غلامرضا، عدالت اجتماعی در اسلام، ۱۳۹۰ ش

۲۹- مطهری، مرتضی، عدل الهی، ص ۴۵، تهران؛ صدرا، ۱۳۷۴ ش

۳۰- معلوف، لوییس، المنجد فی الغت و الاعلام، بیروت؛ دارالمشق، ۱۹۷۳ م

۳۱- معین، محمد، فرهنگ معین، انتشارات زرین، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ش

۳۲- مکارم شیرازی، ناصر، یکصد موضوع اخلاقی در قرآن و حدیث، ص ۲۶۶

۳۳- مومنی، ابراهیم، خدادای، سعید، اجرای عدالت با کاهش فساد برای تحقق تمدن نوین اسلامی با تأکید بر سیره ی امام علی (ع)، دوفصلنامه علمی مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، دوره ۷، شماره ۱ پیاپی ۱۳، بهار و تابستان ۱۴۰۳ ش